

općinska uprava, 3) sva politička prava, kojima raspolažu i ostale narodnosti u Ugarskoj, 4) priznanje srpskog jezika u unutrašnjim poslovima i na domaćim saborima, 5) uporaba mađarskog jezika u kontaktu s centralnom vladom i na centralnom saboru, gdje će stanovništvo Vojvodine biti zastupano prema broju stanovnika, kao i druge pokrajine, 6) domaći sabor bira patrijarha i vojvodu, koji će imati slična prava kao i zagrebački biskup i ban. Njihovo imenovanje mađarska vlada odobrava i potvrđuje. Dakako, već samo priznanje Vojvodine, za koju bi se granice kasnije odredile, nije se poklapalo s Kossuthovom koncepcijom. On, naime, pod Vojvodinom podrazumijeva (i to tek u krajnjoj nuždi) ograničen teritorij, t.j. Srijem i istočni dio Slavonije (Bačku i Banat potpuno isključuje), a 22. V 1849, u pismu Perczelu, odlučno se protivi slobodnoj Vojvodini. Dakle — Perczel, Kohlmann i Bystrzonowski postupili su u ovom pitanju prema vlastitom nahodjenju i, dakako, sa svojim su prijedlozima došli u sukob s Kossuthom.

Datum mađarsko-srpskih pregovora bio je određen za 23. V 1849 u taboru St. Kničanina. Pregovore je vodio Bystrzonowski na temelju novih mađarskih prijedloga, u kojima je ideja teritorijalnog integriteta Mađarske bila dominantna crta. Kako se moglo i očekivati, pregovori su pretrpjeli potpun neuspjeh.

Iako razgovori Teleky⁵—Rieger—Czartoryski, koji su vođeni 18. V 1849 u Parizu, nisu imali rezultata, Poljaci nisu odustali od daljnje akcije oko stvaranja jedne mađarsko-slavensko-rumunjske protivaustrijske koalicije. Sve je, međutim, bilo uzalud. Tokom ljeta bilo je još pokušaja za pomirenje i s jedne i s druge strane, no svi su se ti pregovori, kao i oni raniji, razbili o stijenu nepopustljivosti mađarskoga vodstva.

Poljska emigrantska vlada upozorila je 17. VII Czajkowskoga, da je mađarska stvar gotovo beznadna; prema tome, »sada se treba još pobrinuti za sigurnost svih poljskih agenata.« Pao je prijedlog, da se Lenoir—Zwierkowski, Bystrzonowski i Budziński⁶ vrate u Pariz. Világos se približavao brzim koracima.

I. Meden

J. RAVLIĆ, »TAJNO DRUŠTVO ZA OSNIVANJE SLAVENSKOG CARSTVA« U PUKU »KARL FERDINAND« br. 51 U VENECIJI GOD. 1844. RADOVI INSTITUTA JAZU U ZADRU III, 1957, str. 123—186.

Naslov ovog »priloga Ilirskom pokretu«, kako ga pisac s većom opravdanošću naziva, zavodi u prvi čas čitaoca. Zaključujući svoja razmatranja, kojima je dodao i potpune tekstove upotrebljenih dokumenata iz zadarskog arhiva, R. i sam konstatira da toga društva nije uopće bilo, i to »ne zato, što ništa revolucionarno nije uhva-

⁵ Autor navodi, da je Teleky bio tada jedini mađarski političar, koji je potpuno usvojio ideju o stvaranju federacije u okviru Ugarske, gdje bi svi narodi imali punu slobodu i uživali međusobnu ravnopravnost.

⁶ Wincent Budziński (Biberstein) imao je zadaću, prema planu Czartoryskog, da stupi u vezu s Dembińskim i da u zajednici s njim poradi na mađarsko-slavenskom izmirenju. Sredinom prosinca 1848 bđravi u Beogradu, koji napušta 3. I. 1849, i odlazi na mađarski teritorij, gdje bude uhapšen. Posredovanjem francuskog konzula u Beogradu Fabre-a pušten je na slobodu, nakon čega pregovara u Baji s nekim Wellsom, čovjekom Kossuthova povjerenja.

tila policija, nego zato, što su elementi istrage većinom takvi, da nas uvjeravaju, da nije bilo ništa antidržavno u tom oduševljenju za ilirizam, to više, što su se slične ideje javljale i drugdje unutar Austrije« (str. 165). Uza sve to, ovaj prilog zavređuje pažnju iz više razloga.

Već je iz Preradovićevih autobiografskih crtica (1890) bilo poznato, da su se oko oficira-književnika Špire Dimitrovića iz Benkovca okupljali u Veneciji 1841—45 njegovi drugovi. »Tu su se narodne pjesme pjevale, tu je bio samo razgovor o narodnih stvarih, tu su se čitale Kačićeve pjesme...« Prema policijskoj prijavi, Dimitrović je bio zanesen za slavenstvo i osobito je cijenio ilirca gr. Alberta Nugenta, čiji je portret poslao i svom bratu Dimitriju u Benkovac. R. ne isključuje mogućnost, da je on »govorio i o oslobođenju i prisajedinjenju Srbije (sic!) u daljoj budućnosti« (138), ali priložena građa ne daje podloge za tu pretpostavku. Premda se optužbom da je Nugent potkraj 1843 neke slobodnjake sa svoga bosiljevačkog imanja naoružao erarskim puškama ne može još posvjedočiti njegova revolucionarnost — radi se o sukobu s mađaronima (Turopoljcima), koji su, kao plemići, također došli na županijsku skupštinu pod oružjem — njegova je borbenost, koja je dolazila do izražaja i u nekim ilegalnim postupcima (veza s Beogradom, prenošenje »Branislava«), dobro poznata. Iz preslušanja Dimitrija Dimitrovića doznajemo i to, da se u Špirinu krugu pričalo, kako će Nugent »doskora prijeći u Francusku i odatle u Dalmaciju, pa će ući u Bosnu i Hercegovinu, da pomogne tamošnjim Slavenima, da se oslobode Turaka« (151), ali od toga nije ništa bilo. Štoviše, R. dopušta mogućnost, da je to »živa mašta Špirina izmislila« (151).

Teško je, doista, reći nešto pouzdanije o potajnim akcijama koje su ilirci ponekad poduzimali. A upravo je mladi Nugent ostavio u sačuvanoj građi neke tragove u tom pogledu, iako su ti podaci nepotpuni. Oni se od reda odnose na Bosnu; čini se, da je upravo Nugent obraćao nacionalnoj propagandi ondje osobitu pažnju. Ta je propaganda, s konačnim ciljem oslobođenja Bosne od turske vlasti, proistjecala — prema Kukuljevićevu svjedočanstvu (1842) — iz »najdublje, najtajnije tendencije« iliraca. Iste je godine Nugent poklonio u Karlovcu jednu kuću za smještaj mladića koji iz Bosne dolaze na nauke u Hrvatsku (J. Horvath — J. Ravlić, Pisma Gaju, str. 379), a 11. I. 1848. zapisao je D. Rakovac u svoj dnevnik: »Zden(čaj) o Nugentu. (Nugent. Bosna, dvor ruski i carigradski.)« Neka objašnjenja za ovu škrtu bilješku pruža izvještaj koji je 16. I. poslan iz Karlovca u Beč. Njegov pisac smatra vjerojatnim da i Nugent potpiruje nemir u Bosni koji će, prema njemu, sigurno završiti na proljeće ustankom (Gy. Miskolczy, A horvát kéréds... II, 113). U Špirinu se krugu moralo zacijelo nešto o tome čuti.

Prema svemu, u djelatnosti Dimitrovića, suradnika »Zore dalmatinske«, ima iskrenoga ilirskog zanosa, ali nikakve urotničke revolucionarnosti. Istraga je to utvrdila s tolikom sigurnošću, da Dimitrović nije bio otpušten iz vojske, a — čini se po svemu — nije bio ni kažnjen. Pa ipak — nacionalna je misao, prelazeći preko državnih granica, počela da rastače austrijsku vojsku i državu, i ma kako taj proces bio dugotrajan, on je doista u sebi nosio potencijalnu opasnost, koju je austrijski konfident zamislio odmah kao posljednju moguću skrajnost — »ein allgemeines Slavenreich«.

Međutim, u vezi s rađanjem preporodnog pokreta u Dalmaciji nameće se pitanje, da li je i koliko imao u tome udjela utjecaj revolucionarnih ideja s Apeninskog poluotoka. Ravlić, na primjer, tvrdi da je »i karbonarski pokret našao odjeka u Dalmaciji« (126), ali slučaj sa zatvaranjem Stjepana Ivičevića iz 1820, kako sam napominje (126, bilj. 5), ne pruža još za to dovoljan dokaz, a ni nov podatak o kanoniku J. Godeassi-ju iz 1830, koji je, kao savjetnik zadarskog namjesništva, »s najvećom strogosti« primjenjivao naredbu o relegiranju nepoćudnih studenata (131), ne kaže ništa određene. Ako uzmemo u obzir da su mladići iz Dalmacije odlazili na studije u Padovu i ondje bili neposredno izloženi utjecajima revolucionarnih ideja — u 40-tim godinama Mlade Italije — onda je vrijedno posebne obradbe pitanje, kako su duboko ti utjecaji dopirali i koliko su uspjeli da olakšaju ili ubrzaju buđenje hrvatske odnosno srpske nacionalne svijesti u Dalmaciji. A upravo je ovo potonje odlučno, jer su ideje talijanskog Risorgimenta, zahvaljujući prije svega svojoj revolucionarnosti, nesumnjivo pojačavale opasnost odnarođivanja građanske inteligencije — o njoj se tada isključivo radilo — u tadašnjoj Dalmaciji (i Istri).

J. Šidak

STJEPAN ANTO L J A K, POBIRANJE MARTURINE, CRKVENE DESETINE I VOJŠČINE U ZADARSKOM DISTRIKTU (1435). STARINE 49, 1959, str. 227—234.

U svojoj odličnoj raspravi o »Martbrini, slavonskoj daći u srednjem vijeku« (Rad 157, 1904, str. 114—213) Vjekoslav Klaić je došao do uvjerenja, da to podavanje nije u Hrvatskoj, dakle na teritoriju između Gvozda i mora, bilo »neka opća zemaljska daća, koja bi utjecala u kraljevsku ili bansku blagajnicu kao u Slavoniji...« (160). Činilo mu se, da na osnovu triju podataka, koje je za XV. st. našao, može zaključiti, kako je marturina ondje »naprosto daća kmetova gospodi ili odšteta nižih službenika velikašima za uživanje darovanih ili ustupljenih im posjedovanja« (n. mj.). Ali, on se nije zaustavio na ovim tvrdnjama, već je pokušao pronaći uzroke različitom poreznom sistemu s jedne i druge strane Gvozda. I tada je, pozivajući se na Ludovikovu ispravu Draginićima iz 1370 (za koju mu je prijepis ustupio Jelić), zaključio, da su »plemići kraljevine Hrvatske, koji su izvodili lozu 'od dvanaest plemena hrvatskih', uživali osobite slobostine (libertates), na kojih su temelju držali svoja posjedovanja« (161). Spojivši podatke te isprave sa sadržajem tzv. »pacta conventa«, našao je najzad odgovor na postavljeno pitanje: »Ugovor kralja Kolomana sa starješinama hrvatskih plemena najbolje nam tumači, zašto u hrvatskoj kraljevini nema poslije njega zemljarine ili marturine kao javne zemaljske daće; obratno opet ta okolnost, što se u Hrvatskoj ne daje marturina ni kralju kroza sva poznija vremena najtemeljitiije dokazuje vjerodostojnost sačuvanoga nam ugovora ili pakta između kralja i gospodujućega hrvatskoga plemstva« (162). Te su tvrdnje utoliko točne, ukoliko je Klaić nastojao naći u njima odgovor na pitanje, u čemu se sastojala osnovna povlastica plemića dvanaestero plemena. No, stavljajući postanak 12 plemena na osnovu »pacta conventa« u g. 1102, Klaić je stvarni razvitak datirao 250 godina prerano; uza sve to je ipak točno predmnijevao, da je upravo oprost od poreza bila osnovna slobostina plemića 12 plemena. A kako

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ

OLEG MANDIĆ

JAKŠA RAVLIĆ

BERNARD STULLI

JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB